

Qüestió de noms: de la *Vita coetanea* a la *Vita magistri Raymundi*

Joan Santanach i Suñol

Centre de Documentació Ramon Llull (Universitat de Barcelona)

jsantanach@ub.edu

doi: 10.3306/STUDIALULLIANA.113.67

Rebut el 15 de març de 2017. Acceptat el 13 de juliol de 2017

A question of names: from the *Vita coetanea* to the *Vita magistri Raymundi*

Abstract

The biography which Ramon Llull dictated to the monks of Vauvert in 1311 has been known by various titles. Nowadays the one most used is *Vita coetanea*. In the manuscript tradition and in the catalogues of Llull's production as well as in early inventories it is also referred to as *Vita magistri Raymundi* or else *Liber de conversione Raymundi Lullii*, with occasional variations. A study of different sources shows that the first of these titles is not documented before the twentieth century, while that which gives Llull's name and his status of master goes back to testimonies of the thirteenth and fourteenth centuries. The mention of his conversion does not appear in the title until the end of the sixteenth century. The article therefore proposes going back to *Vita magistri Raymundi* as the principal denomination of the work.

Key Words

Vita magistri Raymundi, *Vita coetanea*, Manuscript tradition, Lullian catalogues, Inventories

Studia Lulliana 58 (2018), 67-76

<http://www.msl.cat/revista/revista%20portada.htm>

<http://studialulliana.uib.cat>

ISSN 2340-4752

Resum

La biografia que Ramon Llull va dictar als monjos de Vauvert el 1311 ha estat coneguda amb diversos títols. Actualment, el més difós és el de *Vita coetanea*. En la tradició manuscrita de l'obra, en catàlegs de la producció lul·liana i en inventaris antics també hi consta com a *Vita magistri Raymundi* o bé *Liber de conversione Raymundi Lullii*, amb diverses variants. L'estudi de les diferents fonts posa de manifest que el primer dels títols no està documentat abans del segle xx, mentre que el que fa referència al nom i a la condició de mestre de Ramon es remunta a testimonis dels segles xiv i xv. L'esment de la conversió no apareix al títol fins al final del segle xvi. L'article proposa, en conseqüència, la recuperació de *Vita magistri Raymundi* com a principal denominació de l'obra.

Paraules clau

Vita magistri Raymundi, *Vita coetanea*, tradició manuscrita, catàlegs lul·lians, inventaris

És prou sabut que set segles de lectures i relectures, de còpies i impressions, de reivindicacions i atacs, han condicionat decisivament la recepció de l'obra de Ramon Llull. Un dels aspectes en què aquesta situació es fa més visible és en els centenars d'obres apòcrifes que han circulat amb el seu nom. Tampoc no se n'han escapat les obres autèntiques, que en nombroses ocasions han estat objecte d'intervencions i canvis aliens al seu autor. Al cap i a la fi, la inestabilitat dels textos de transmissió manuscrita és un fenomen general, no exclusiu de la producció lul·liana. Que en el cas de Llull adquireixi unes dimensions fora del comú respon segurament a una qüestió de percentatge, deguda, com deia, als segles de transmissió pràcticament ininterrompuda, i així mateix a les dimensions extraordinàries de la seva producció.

Un dels àmbits de les obres més perceptiblement afectats per la variabilitat és el dels títols. Només cal donar un cop d'ull a l'apartat corresponent de les fitxes d'obres de la *Base de Dades Ramon Llull* (Llull DB). També en algunes edicions crítiques es recullen els diversos títols alternatius. Es tracta d'un mitjà útil per identificar les obres. De vegades, les variacions són mínimes; d'altres, en canvi, es tracta de denominacions clarament divergents. La informació prové de manuscrits i edicions, com també dels inventaris de béns en què se citen llibres de Llull. Una part important d'aquestes dades, així mateix, deriva dels nombrosos catàlegs d'obres lul·lianes, confeccionats des de poc després de la mort del beat. A la Llull DB, de cadascun dels títols alternatius, i igualment de l'assumit com a títol de referència, se n'identifica la font, de manera que l'usuari pot saber de seguida d'on prové la informació i en quin moment es documenten les variacions.

El present article pretén fonamentar el canvi de títol de l'obra fins fa poc coneguda com a *Vita coaetanea* pel de *Vita magistri Raymundi*, a partir de la seva tradició manuscrita i de la seva presència en els catàlegs que recullen la producció lul·liana i en inventaris de béns. Va ser a partir de les dades recollides –que detallaré a continuació– que es va optar per modificar la denominació de l'autobiografia de Llull en dues traduccions de l'Editorial Barcino: en la catalana d'Anthony Bonner (Llull 2013) i en la versió en llengua espanyola de José María Micó, estretament relacionada amb l'anterior (Llull 2015).

A la Llull DB es recullen els següents títols atribuïts a la *Vita*, d'acord amb les dues versions antigues que ens n'han arribat: la llatina original i la traducció catalana del xv. Les dono, com a la base de dades, d'acord amb l'ordre alfabètic; entre claudàtors, incloc la indicació que identifica els diversos catàlegs o inventaris i el número d'ordre que hi ocupa la biografia:

- [?] [REIG 21]
- *De conversione et gestis Raymundi* [SA-1 83]
- *De sua conversione historiola* [ISID1 88b]
- *De vita et conversione et actis Raimundi Lulli* [LOYO VIII.37]
- *Liber de conversione Raymundi Lullii* [SA-1 41]
- *Liber de conversione sui ad poenitentiam, seu Vita Raymundi* [SA-2 I.62]
- *Raymundi Lullii de sua conversione et gestis* [CAUSA 31]
- *Vida coetània* [PER I.72, BO IV.47]
- *Vida coetània de Ramon Llull* [RU p. 30]
- *Vita coaetanea* [ROL 189, BO IV.47]
- *Vita coetanea* [LLI 185, PLA 208, WEI 83]
- *Vita Lulli* [ROSS 268]
- *Vita magistri Raymundi* [BA1 157, BA2 s/n]
- *Vita Raymundi cum additione librorum* [AMB1 317]
- *Vita Raymundi Lulli* [ISID1 3a]
- *La vida de mestre Ramon Llull* [BA2 s/n]
- *La vida y arts de Ramon* [COL 8b]

A aquesta llista de títols cal afegir els que reporta l'edició crítica del text llatí, procedents dels diversos testimonis emprats en l'establiment del text (Llull 1980, 271). Els llisto a continuació, amb indicació de la procedència (manuscrit i datació, o bé, per a les edicions anteriors al segle xx, la referència bibliogràfica); el darrer manuscrit no consta a la llista de l'edició crítica:¹

- *De beato Raymundo Lull* [Roma, Collegio di Sant'Isidoro, II.104; ss. xvi/xvii]
- *De conversione Raymundi Lulli* [Munic, Staatsbibliothek, Clm. 10561; s. xviii]
- *Epitome Vitae Raymundi Lulli* [Madrid, Biblioteca de la Universidad Complutense, Biblioteca Histórica, 106; s. xv]
- *Vita ab Anonymo coaevo scripta ipso Beato adhuc superstite* [Sollier 1709]
- *Vita beati Raymundi Lulli, doctoris illuminati et martyris* [MOG I; 1721]
- *Vita magistri Raymundi Lulli* [Lió, Bibliothèque de la Ville, fonds général, 258; ss. xiv-xv]
- *Vita Raymundi* [St. Georgenberg-Fiecht, Bibliothek der Benediktinerabtei, ms. 27; s. xv]

¹ A la Llull DB es recullen dinou testimonis de la *Vita*, dels quals un és perdut. He tingut ocasió de consultar reproduccions de la majoria de la resta de manuscrits. Només en un cas, el del ms. 27 de la Bibliothek der Benediktinerabtei de St. Georgenberg-Fiecht, del xv, hi he localitzat alguna mena de títol referit a la biografia lul·liana.

També presenta un títol específic la traducció catalana medieval:

- *Vida e actes del Reverend mestra Ramon Lull* [Londres, British Library, ms. 16432; s. xv]

La primera entrada de la Llull DB, amb un interrogant, correspon a l'inventari de Joan Reig, prevere de Pollença, elaborat el 9 de gener de 1478; en aquest lloc, en comptes del títol de la *Vita*, hi trobem l'incipit de l'obra: «Raymundus senescalus».² La informació que es recull en els inventaris de béns és normalment de caràcter circumstancial, elaborada sota la supervisió d'un notari, no pas d'un seguidor de Llull o d'un expert en la seva obra; les dades que s'hi recullen, en conseqüència, responen més a la necessitat de deixar constància d'unes possessions que no pas a una voluntat d'identificar les obres de forma inequívoca. I per això les dades poc significatives, per a la discussió present, de l'inventari de 1478. La finalitat perseguida pels autors dels catàlegs bibliogràfics d'obres de Llull, en canvi, amb entrades que són producte raonat d'una feina d'anàlisi prèvia, té poc a veure amb la immediatesa pròpia dels inventaris.

Pel que fa a les fonts que sí que identifiquen el text amb un títol, que són tota la resta de les esmentades, hi observem tres tendències generals. En primer lloc, hi ha catàlegs i testimonis que fan referència a la vida de Ramon, de vegades amb alguna indicació addicional. Entre els catàlegs i inventaris, hi ha ROSS, BA1 i BA2, AMB1, ISID1 i, ja en català, BA2 i COL; pel que fa als testimonis, es tracta dels manuscrits llatins de Madrid, Lió i St. Georgenberg-Fiecht, del català de Londres, i de l'edició maguntina.

En segon lloc, les fonts que en remarquen la conversió. Es tracta dels catàlegs SA-1 amb dues variants, ISID1 i CAUSA, i del manuscrit llatí de Munic.³ Hi ha, a més, un parell de catàlegs que sumen totes dues possibilitats: el d'Arias de Loyola (LOYO; *De vita et conversione et actis Raimundi Lulli*) i el segon de Salzinger (SA-2; *Liber de conversione sui ad poenitentiam, seu Vita Raymundi*: observeu que en aquest cas es tracta de dos títols alternatius).

En tercer lloc, hi ha els catàlegs que qualifiquen la biografia de «coetània», sovint sense fer esment del nom de Ramon (PER, BO, RU, ROL, LLI, PLA i WEI).

En una situació a part quedaria el manuscrit llatí de Roma, que presenta un títol no documentat enlloc més; val a dir que es tracta d'un còdex acèfal, i

² Hillgarth (1991, núm. 340).

³ De fet, en SA-1, núm. 123, hi ha encara un altre títol de la *Vita*, en espanyol: *Vida y hechos del glorioso doctor y maestro Ramon*.

que el nom de l'obra és escrit al marge superior de l'actual f. 1r («De B. Raymundo Lull») per una mà diferent de la del copista. L'edició de Sollier també presenta un títol singular (*Vita ab Anonymo coaevo scripta ipso Beato adhuc superstite*), que probablement hem d'atribuir al mateix editor.⁴

Si a continuació ens fixem en la cronologia dels títols, observarem que mostra igualment tendències bastant definides. Els testimonis més antics són els que coincideixen amb la primera de les tres possibilitats: *Vita magistri Raymundi* és el títol que trobem en els inventaris de l'escola de Barcelona, dels anys 1466 (BA1) i 1488 (BA2);⁵ el segon d'aquests també n'ofereix el nom en català: «Item, la vida de Mestre Ramon Lull, sine numero». En el catàleg conservat al manuscrit R 106 Sup de l'Ambrosiana de Milà (AMB1), del segle XVI, es limita a titular la biografia com a *Vita Raymundi*, seguida d'una referència a la llista de llibres final (*cum additione librorum*).⁶ Pel que fa a la llista de llibres que s'havien d'enviar des de Mallorca al cardenal Ascanio Colonna, datada el 4 de juliol de 1591, el títol que hi apareix és *La vida y arts de Ramon* (COL).⁷ I a l'inventari dels llibres dipositats a Sant'Isidoro de Roma, que, segons Llorenç Pérez, va ser elaborat per Josep Hernández entre els anys 1688 i 1691 (ISID1),⁸ l'obra és esmentada com a *Vita Raymundi Lulli* (més avall, en el mateix inventari, un títol diferent remet a la conversió). Ja hem vist que el 1721 Salzinger usava el nom de *Vita Raymundi* com a segon títol del catàleg (SA-2), i que al primer volum de la seva edició, aparegut aquell mateix any, titulava l'obra *Vita beati Raymundi Lulli*. Segurament va ser a partir de Salzinger que Baudouin de Gaiffier va emprar aquest títol l'any 1930 en editar l'obra, i també ho van fer Miquel Batllori i Platzeck.⁹ Per la seva banda, Jeroni Rosselló, en el seu estudi de 1861, conservat manuscrit a la Biblioteca Nacional de Madrid, havia emprat així mateix el terme *Vita*, per bé que en aquesta ocasió amb el cognom de l'autor: *Vita Lulli* (ROSS).¹⁰

Respecte als manuscrits, els llatins medievals fan referència a la *Vita*; trobem el títol *Vita magistri Raymundi Lulli* al manuscrit de Lió (ss. XIV-XV),

⁴ Sollier (1709, 661a); s'hi indica, així mateix, que el text que es publica prové «ex veteri Ms. Majoricensi». Actualment a Palma només es conserva un fragment manuscrit medieval de la *Vita*, corresponent als paràgrafs 35-38, al ms. 1042 de la Biblioteca Pública de Palma, del segle XV.

⁵ Vegeu Bofarull (1896, 463-476), i Alòs-Moner (1918, 53-55).

⁶ Segons Alòs, el catàleg de l'Ambrosiana «no es otro que el de Proaza con pocas variantes» (1918, 20-21), una de les quals, això no obstant, és la inclusió de la *Vita*, que Proaza no recull.

⁷ Vegeu el manuscrit Processos 4 del fons de la Causa Pia Lulliana, a l'Arxiu Diocesà de Palma, f. 308r. No descartaria que «arts» sigui una errada per «acts» o «actes».

⁸ Vegeu Pérez (1958, 87 n. 13) i (1961, 20); per a l'inventari, Pomaro i Sari (2010).

⁹ Vegeu, respectivament, Lull (1948, 41-77) i (1964, 145-179).

¹⁰ Es tracta del ms. 13595 de la Biblioteca Nacional de Espanya.

Epitome Vitae Raymundi Lulli al de Madrid (s. xv) i *Vita Raymundi* al de St. Georgenberg-Fiecht (s. xv); en aquest darrer còdex, la indicació es troba al recto de la guarda davantera, al costat del títol de l'altra obra que es conserva al còdex, no pas al foli on hi ha el text de l'obra. També al manuscrit català, custodiat a Londres, s'esmenta el terme biogràfic: *Vida e actes del Reverend mestra Ramon Lull* (s. xv).

Les referències a la conversió s'incorporen al títol en una segona etapa. És probable que s'inspirin en el primer paràgraf de l'obra, on s'indica que Lull «narravit scribique permisit ista, quae sequuntur hic, *de conuersione sua ad poenitentiam, et de aliquibus gestis eius*».¹¹ La primera vegada que s'hi fa esment és en el títol sincrètic *De vita et conuersione et actis Raimundi Lulli* que trobàvem en l'inventari d'Arias de Loyola, de 1594 (LOYO). No gaire més tard, a començament del xvii, localitzem la referència a la conversió en un inventari d'obres de Lull destinades a la causa de la beatificació: *Raymundi Lulii de sua conuersione et gestis* (CAUSA).¹² A la darrera dècada del xvii la retrobem a l'inventari de Sant'Isidoro, en el títol *De sua conuersione historiolola* (ISID1), emprat després d'haver fet referència, en una entrada anterior, a la *Vita*. I ja al segle xviii, l'any 1721, hem vist que Salzinger remetia al títol *Liber de conuersione sui ad poenitentiam* (al costat del de *Vita Raymundi*; SA-2), per bé que tres anys abans, el 1718, quan els seus manuscrits encara no havien abandonat Düsseldorf per anar a Magúncia, Salzinger s'hi referia com a *De conuersione et gestis Raymundi* (SA-1). Els dos títols amb remissió a la conversió que documentem en els inventaris de Salzinger són clarament dependents del text de la *Vita*. Entre els manuscrits, només un dels llatins, el de Munic, datat al segle xviii, transmet aquesta variant: *De conuersione Raymundi Lulli*.

Finalment, pel que fa al títol actualment més difós, el de *Vida coetània* i el seu corresponent llatí, *Vita coetanea* (o *coaetanea*), sorprèn constatar, tenint en compte la seva difusió actual, que és una denominació que no apareix abans del segle xx. Si més no, a partir de la informació recollida a la Lull DB. La primera vegada que el documentem és en els apunts de les lliçons que el 1910 Antoni Rubió i Lluch va dedicar a «Ramon Lull en els Estudis Universitaris Catalans» (1910, 297; 1911, 30). Rubió l'esmenta en català, *Vida coetanèa* [*sic*] de R. Lull. Després de Rubió, que degué actuar, si més no, com a difusor de la nova denominació, s'omet el nom de l'autor i progressivament es generalitza l'adjectiu «coetània». Així ho trobem en les edicions de la *Vida* a partir de la publicada

¹¹ La cursiva és meva. Vegeu Lull (1980, 272) i (2013, 38).

¹² Vegeu el ja citat manuscrit Processos 4 de la Causa Pia Lul·liana, ff. 305r-306r.

per Salvador Bové (1915), amb alguna excepció, com en la llatina de Gaiffier, ja citada (Llull 1930), i el mateix passa en el conjunt dels catàlegs posteriors (ROL 189, LLI 185, PLA 208, PER I.72, BO IV.47, WEI 83).

Salvador Bové, i altres editors, com Francesc de B. Moll (1933), empenen el títol *Vida coetània* fins i tot quan editen el text de la traducció catalana del segle xv, que, com hem vist, presenta una denominació pròpia just abans de l'inici del text. En efecte, al f. 24v del ms. 16432 de la British Library de Londres llegim: «Assi deval se saguex la vida e actes del Reverend mestra Ramon Lull».¹³

Vita magistri Raymundi, o simplement *Vita Raymundi* –i els seus equivalents catalans *Vida de mestre Ramon* i *Vida de Ramon*–, és la denominació emprada a les fonts més antigues, cosa que li confereix una autoritat major que no pas la que té el molt més modern *Vita coaetanea* / *Vida coetània*, malgrat que avui aquesta sigui la variant més usada. Així, de la mateixa manera que s'advoca per la recuperació d'altres denominacions lul·lianes originals, evitant les modificacions introduïdes per la tradició, com es fa amb la reivindicació de la forma *Blaquerna* en lloc de *Blanquerna*¹⁴ o del títol *Disputatio Raymundi christiani et Homeri saraceni*, en què l'interlocutor de Ramon ha de ser *Homer* i no pas *Hamar*,¹⁵ potser els estudis lul·lians s'haurien de plantejar donar prioritat al títol de l'autobiografia que tenim documentat com a més proper al mateix Llull, que és, com hem vist, el de *Vita magistri Raymundi* o *Vida de mestre Ramon*.

¹³ Hi ha un facsímil d'aquest foli a Bové (1915). Jaume Massó i Torrents recollia únicament aquest títol (*La vida e actes del Reuerend mestra Ramon Lull*) en la descripció del manuscrit inclosa en la seva «Bibliografia dels antics poetes catalans», molt poc posterior a la publicació de les lliçons de Rubió (Massó 1913-1914, 217-218).

¹⁴ Vegeu Badia, Santanach i Soler (2017).

¹⁵ La forma «Hamar» no apareix fins al segle xvii, en el ms. 3509 de la Bibliothéque Mazarine de París i en el catàleg PAR2, conservat al ms. 17829 de la Bibliothéque Nationale. Pel que fa a les edicions, en la de Joan Jofrè, apareguda a València el 1510, consta com a «Homer»; l'obra no va tornar a ser impresa fins a la publicació de l'edició maguntina, on trobem la variant «Hamar».

Bibliografia citada

- Alòs-Moner (1918) = Ramon d'Alòs-Moner, *Los catálogos lulianos: contribución al estudio de la obra de Ramón Lull* (Barcelona: Francisco J. Altés y Alabart, 1918).
- Badia, Santanach i Soler (2017) = Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler, «Ramon Llull no va escriure *Blanquerna*. Per a una correcta catalogació de la novel·la lul·liana», *Estudis Romànics* 39 (2017), pp. 355-360.
- Bofarull (1896) = Francisco de Bofarull y Sans, «El testamento de Ramón Lull y la escuela luliana en Barcelona», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 5 (1896), pp. 435-479.
- Bové (1915) = [Salvador Bové] (ed.), «La vida coetània segons lo ms. del Museu Britànich», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 8 (1915), pp. 89-10; reimpr. *BSAL* 15 (1915), pp. 349-357.
- Hillgarth (1991) = Jocelyn N. Hillgarth, *Readers and Books in Majorca, 1229-1550*, 2 vols. (París: Centre National de la Recherche Scientifique, 1991).
- Llull (1930) = Ramon Llull, «Vita Beati Raimundi Lulli», Baudouin de Gaiffier (ed.), *Analecta Bollandiana* 48 (1930), pp. 130-178.
- (1948) = Ramon Llull, *Obras literarias*, Miquel Batllori i Miguel Caldentey (eds.), Salvador Galmés (intr.), Biblioteca de Autores Cristianos 31 (Madrid: La Católica, 1948).
- (1964) = Ramon Llull, *Das Leben des seligen Raimund Lull*, Erhard-Wolfram Platzeck (ed.) (Düsseldorf: Patmos-Verlag, 1964).
- (1980) = Ramon Llull, «Vita coetanea», dins *Raimundi Lulli Opera Latina, Tomus VIII, 178-189, Parisiis anno MCCCXI composita*, Hermogenes Harada (ed.), Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis 34 (Turnhout: Brepols, 1980), pp. 259-309.
- (2013) = Ramon Llull, *Vida de mestre Ramon*, Anthony Bonner (ed.), Biblioteca Barcino 8 (Barcelona: Barcino, 2013).
- (2015) = Ramon Llull, *Vida del maestro Ramón*, Anthony Bonner (intr. i notes), José María Micó (trad.), Textos y Pretextos 1360 (València - Barcelona: Pre-textos - Barcino, 2015).
- Massó (1913-1914) = Jaume Massó Torrents, «Bibliografia dels antics poetes catalans», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 5 (1913-1914), pp. 3-276.
- Moll (1933) = Francesc de Borja Moll (ed.), *Vida coetània del Reverend Mestre Ramon Llull segons el manuscrit 16432 del British Museum* (Palma: Edicions de l'Obra del Diccionari, 1933).

- Pérez (1958) = Lorenzo Pérez Martínez, «Fray José Hernández, O.F.M., postulador de la Causa de beatificación de Ramón Lull (1688-1690)», *EL* 2 (1948), pp. 83-105.
- (1961) = Lorenzo Pérez Martínez, *Los fondos lullianos existentes en las bibliotecas de Roma*, Publicaciones del Instituto de Estudios Eclesiásticos en Roma. Subsidia 3 (Roma: Iglesia Nacional Española, 1961).
- Pomaro i Sari (2010) = Gabriella Pomaro i Simone Sari, «Catalogo dei manoscritti lulliani a Roma», *SL* 50 (2010), pp. 21-50.
- Rubió (1910) = Antoni Rubió i Lluch, «Ramon Lull en els Estudis Universitaris Catalans», *Estudis Universitaris Catalans* 4 (1910), pp. 281-298.
- (1911) = Antoni Rubió i Lluch, *Sumari d'unes lliçons en els Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona: L'Avenç, 1911).
- Sollier (1709) = Joanne Baptista Sollerio, «De Beato Raymundo Lullo eremita Scholae lullisticae Doctore Illuminato apud Bugiam in Africa Martyre, majoricensis ab ipso denominatae Universitatis patrono», dins *Acta Sanctorum junii ex latinis et graecis aliarumque gentium monumentis* 5 (Anvers: Vidua de Pere Jacobs, 1709), pp. 633-736.